

TURKIYA TASHQI SIYOSATIDA "YUMSHOQ KUCH" SIYOSATINING
QO'LLANILISH ZARURIYATI VA SHART-SHAROITLARI

Fayziyeva Sarvinoz Alisherovna

TDSHU, Tarix mutaxassisligi, II kurs magistranti

Annotatsiya: Turkiyaning "yumshoq kuch" siyosatining ob'ekti mamlakatning boshqa davlatlar, mintaqalar, xalqaro tashkilotlar va xalqlar bilan tashqi aloqalari bo'lib, Turkiyaning iqtisodiyot, madaniyat, ta'lim va diplomatiya kabi turli sohalarda milliy manfaatlarini ilgari surishga qaratilgan. Turkiyaning "yumshoq kuch" siyosatining mavzusi madaniy diplomatiya, iqtisodiy yordam, turk madaniyatini yoyish, xalqaro shartnomalar tuzish va insonparvarlik missiyalarida ishtirok etish kabi ko'plab vosita va strategiyalardan foydalanishdir. Bunday siyosatdan maqsad Turkiyaning xalqaro mavqeiini mustahkamlash, mintaqa va dunyoda ta'sirini oshirish, shuningdek, sarmoya va sayyohlarni mamlakatga jalb qilishdir.

Annotation: The object of Turkey's "soft power" policy is the country's foreign relations with other countries, regions, international organizations and nations, and is aimed at advancing Turkey's national interests in various fields such as economy, culture, education and diplomacy. The theme of Turkey's "soft power" policy is the use of many tools and strategies, such as cultural diplomacy, economic aid, spreading Turkish culture, concluding international agreements, and participating in humanitarian missions. The purpose of such a policy is to strengthen Turkey's international position, increase its influence in the region and in the world, as well as attract investment and tourists to the country.

"Yumshoq kuch" tushunchasi so'nggi yillarda tashqi ishlar bo'yicha ilmiy va ommaviy munozaralar ierarxiyasida sezilarli darajada ko'tarildi. Bu atama yetakchi gazetalar va mashhur jurnallar maqolalarida yaqqol namoyon bo'ldi. Nye "Yumshoq kuch" (1990) va "Bound to Lead" (1990) da "yumshoq kuch" tushunchasini kiritdi va keyingi yillarda uni yanada yoritib berdi. So'nggi o'n yil ichida yumshoq kuchga oid adabiyotlar sezilarli darajada o'sdi. Qo'llab-quvvatlovchi va tanqidiy nuqtai nazardan, ayniqsa chuqur mulohazalarni Gallarotti (2004, 2010 va 2010), Berenskoetter va Uilyams (2007), Baldwin (2002), Kurlantsick (2007), Yasushi va uning tarixiy ilovalarida topish mumkin⁵¹ Xalqaro munosabatlar nazariyalarining har biri xalqaro munosabatlarni tushunishda juda muhim o'rin tutadigan kuch tushunchasiga turlicha nuqtai nazardan qarasa-da, 1990-yillardan boshlab akademik sohada ommaviy axborot vositalari va siyosatchilar kabi mashhurlikka erishgan yumshoq kuch tushunchasi, kuch bahslariga yangi nafas olib keldi. Konstruktiv va neoliberal yondashuvdan kelib chiqadigan kuchga qaratilgan yumshoq kuch - bu birinchi marta Jozef Nay o'zining "Bog'lanishga bog'liq: Amerika kuchining o'zgaruvchan tabiati" kitobida AQSh gegemoniyasining davomiyligini tushuntirish uchun kiritilgan tushunchadir. 1990 yilda ishlab chiqilgandan so'ng, yumshoq kuch Jozef S. Nay tomonidan munozarali fikrlar bilan bir qatorda mashhur bo'ldi, ammo hali ham kelishmovchiliklar

⁵¹ Giulio M. Gallarotti. Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions Under Which it Can Be Effectively Used. Wesleyan University, 2011. 2-b

mavjud. Jozef S. Nay tomonidan ishlab chiqilgan kontseptsiyaga nisbatan yumshoq kuch, resurslar, xatti-harakatlar va yumshoq kuch vositalarining ta'rifi, tushunchalar va bayonotlarga nisbatan ko'pgina tanqidiy fikrlar mavjud.

Turkiyaning yumshoq kuch salohiyati uning tarixi, madaniyati va geografiasidan kelib chiqadi. Ularni to'siq yoki yuk sifatida ko'rish o'rniga turklar endi ularni ham ichki, ham tashqi siyosatda strategik boylikka aylantirmoqda. Turkiya yangi mintaqalar bilan aloqalar o'rnatish bilan bir qatorda, eski ittifoqchilari bilan munosabatlarni davom ettirib, mintaqaviy va global kontekstda yumshoq kuch va strategik aloqaning turli elementlari uchun yangi imkoniyatlarni rivojlantirmoqda. Turk diplomatiyasining vazifasi butun dunyo bo'ylab yangi Turkiya tarixini aytib berishdir. Turkiyaning ichki va tashqi dinamikasining tez o'zgarishi keng doirada o'zini namoyon qiladi va yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, xavflarni ham keltirib chiqaradi. O'z tarixi va geografiasini bilan qayta bog'langan Turkiya, globallashtirilgan dunyoda vaqt va makonga strategik ahamiyatga ega bo'lib, Sovuq urush davrining bir o'lchovli va reduksionistik qarashlarini ortda qoldirmoqda. Tashqi siyosat, iqtisod va davlat siyosatidan ta'lim, ommaviy axborot vositalari, san'at va fanlargacha Turkiya yanada demokratik va adolatli dunyo tizimini yaratish uchun markaz va periferiya munosabatlarini global o'zgartirishni talab qiluvchi faol ishtirokchilar sifatida ko'rsatishga harakat qilmoqda.⁵² Siyosiy qonuniylik XXI asrda xalqaro munosabatlarning ajralmas qismiga aylandi. Globallashtirilgan tizimda qonuniy asosga ega bo'lmagan siyosatni amalga oshirish mumkin emas. Qonuniylik yo'q bo'lgan hollarda inqirozlar muqarrar va xarajat ko'pincha juda yuqori. Xalqaro jamoatchilik fikri mamlakatlar uchun o'z tashqi siyosatini belgilash va amalga oshirishda asosiy yo'naltiruvchi nuqtaga aylandi. Bugungi kunda global tizimning qonuniylik muammolaridan biri uning ustuvorliklari va usullari bo'yicha ko'pchilik tomonidan konsensusning yo'qligi hisoblanadi. Qonuniylikning asosiy sharti resurslarni adolatli taqsimlashdir va bu xalqaro tizimga ham tegishli. Dunyoning iqtisodiy, siyosiy va madaniy resurslari adolatli taqsimlansa va etnosentrik ierarxiyalar yengib chiqsa, global tizimning qonuniylik inqirozi tugaydi. Turkiya jamiyati va tashqi siyosatida sodir bo'layotgan o'zgarishlarga Turkiyaning o'zida sodir bo'layotganlar kabi mintaqaviy va global tizimdagi yorilishlar ham sabab bo'lmoqda. Mintaqaviy tartib va global tizimning muhim aktyorlaridan biriga aylangan Turkiya, bu o'zgarishlarni o'z hayoti bilan birga boshdan kechirmoqda. Shunday qilib, "yangi turk hikoyasi" paydo bo'lmoqda deyish to'g'ri. Turkiyaning ichki dinamikasidan kelib chiqadigan o'zgarishlar va uning tashqi siyosatga ta'siri keng ko'lamda ko'rinadi. Yevropadan Amerikaga, Yaqin Sharqdan Osiyoga va xalqaro munosabatlardan tortib siyosatshunoslik va madaniyatshunoslikka qadar turli platformalarda Turkiya haqida yangi munozaralarga sabab bo'ldi⁵³ So'nggi epizodlarda paydo bo'lgan bu yangi dinamikalar Turk modernizatsiyasi Turkiyaning Yevropa va

⁵² İbrahim KALIN. Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. 2011.5-b

⁵³ Turkiya akademik hamjamiyati tarix, siyosat, sotsiologiya, xalqaro munosabatlar, falsafa yoki antropologiyaga oid asl tushuncha va nazariyalarni yaratishi mumkin bo'lgan darajaga hali erisha olgani yo'q. Bu masalani alohida ishda fanlararo nuqtai nazardan ko'rib chiqish zarurligini aytish kifoya. Bu masalaga e'tibor qaratuvchi misol sifatida quyidagi havolalar keltiriladi: İsmail Kara, Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, Dergah Yayınları, 2001; Cüneyt Kaya (ed.), Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar, İstanbul, Küre Yayınları, 2009; va Ersel Aydınli, Erol Kurubaş va Haluk Özdemir (tahrirlar), Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2009.

Amerika Qo'shma Shtatlari bilan an'anaviy munosabatlariga ham yangi o'lchovlar qo'shmoqda⁵⁴ Yangi Turkiya paydo bo'lmoqda bir tomondan yangi geosiyosiy tasavvur, ikkinchi tomondan Turkiyaning iqtisodiy va xavfsizlikka asoslangan ustuvorliklari. Turkiya tashqi siyosatidagi tektonik o'zgarishlarni na mafkuraviy mulohazalar, na Realpolitik tashvishlari bilan bog'lab bo'lmaydi⁵⁵ Turkiyaning yumshoq kuch salohiyati, mamlakat tarixi, geografiyasi, madaniy chuqurligi, iqtisodiy qudrati va demokratiyasining birlashuvi sifatida izohlanadi va Turkiya tashqi siyosatidagi o'rni ta'kidlanadi. Turkiya Bosh Vazirligi qoshida Xalq diplomatiyasi idorasi ishga tushganidan beri "yumshoq kuch"ni amalga oshirish platformasi bo'lgan xalq diplomatiyasi Turkiyada yangi tushuncha bo'lib, ayniqsa, tobora ko'proq muhokama qilinmoqda. Jozef Nay 1980-yillarda birinchi marta ishlata boshlagan "yumshoq kuch" tushunchasi xalqaro munosabatlarda iqtisodiy va harbiy kuch bilan bir qatorda muqobil kuch tuzilmalari ham mavjud degan fikrga asoslanadi. Nayning fikricha, o'z maqsadiga erishishning uchta yo'li bor: ikkinchi tomonni tahdid qilish va kerak bo'lsa urushga kirishish; "sotib olish boshqa tomonni tashqariga chiqarish; va boshqa tomonni "yumshoq kuch" dan foydalanish orqali ishontirish. Yumshoq kuch - bu "majburlash yoki to'lovlar emas, balki jalb qilish orqali xohlagan narsangizga erishish qobiliyati". Bu boshqa tomonni ishonchli dalillar orqali ishontirish va oqilona siyosat. Bu yerda ishonchlilik va ishontirish qobiliyati yumshoq kuchning asosiy elementlarini tashkil qiladi⁵⁶ Mamlakatning yumshoq quvvat salohiyati diplomatiya, uning siyosatining yaxlitligi va samaradorligi kabi uning jamoatchiligi muvaffaqiyatini belgilaydi. Kuchning "qiymatga asoslangan" ta'rifiga asoslangan yumshoq kuch mamlakat qanchalik jozibali va munosib deb hisoblanishini tushuntiradi. Nayning so'zlariga ko'ra, yumshoq kuch "mamlakat madaniyati, siyosiy tushunchalari va siyosatlarining jozibadorligini tushuntiradi. Mamlakat siyosatining boshqalar tomonidan qonuniy deb qabul qilinishi, shuningdek, ushbu mamlakatning yumshoq kuch salohiyatini belgilaydi⁵⁷ Nayning ta'kidlashicha, Qo'shma Shtatlar 11-sentabrdan keyin o'zining ishonchliligi, ishontirish kuchi va jozibadorligini yo'qotdi va hech qanday iqtisodiy ko'rsatkich bu xarajatlarni o'lchay olmaydi. Amerikaning Sovuq urush davrida erishgan muvaffaqiyatli paradigmasini davom ettirish qobiliyati Afg'oniston va Iroq kabi mamlakatlarga bostirib kirishga emas, balki u yo'qotgan yumshoq kuchni qaytarib olishga bog'liq. 2008 yilda Barak Husayn Obamaning saylanishi global jamoatchilik fikrida sezilarli o'zgarishlarga olib keldi. Amerikaga qarshi kurashdi, ammo antiamerikanizmni yo'q qilishga muvaffaq bo'lmadi⁵⁸ "Qattiq kuch"dan farqli o'laroq, "yumshoq kuch" harbiy va iqtisodiy ko'rsatkichlardan tashqari ta'sir va jalb qilish sohalarini tushuntiradi. "yumshoq kuch"ni turli omillar oziqlantiradi: Madaniyat, ta'lim, san'at, bosma va vizual ommaviy axborot vositalari, kino, she'riyat, adabiyot, arxitektura, oliy ta'lim (universitetlar, tadqiqot markazlari va boshqalar), nodavlat tashkilotlar, fan va texnologiya, innovatsiyalar salohiyati, turizm, iqtisodiy hamkorlik va diplomatiya platformalari. Ushbu

⁵⁴ İbrahim Kalın, "US-Turkish Relations under Obama: Promise, Challenge and Opportunity in the 21st Century", *Journal of Balkan and Near East Studies*, Vol. 12, No. 1 2010. B-93-108

⁵⁵ İbrahim Kalın, "Turkey and the Middle East: Ideology or Geopolitics?" *Private View*, No.13 2008, b-26-35

⁵⁶ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Succeed in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004.

⁵⁷ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Succeed in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004

⁵⁸ For Joseph Nye and Richard Armitage's smart power project, available at <http://www.csis.org/smartpower>.

elementlarning kombinatsiyasi va bizga mamlakatning madaniy boyligi va ijtimoiy kapitali haqida tasavvur beradi. Mamlakatning "yumshoq kuch" salohiyatini belgilaydigan yana bir asosiy omil bu uning siyosiy tizimidir. Mamlakatning "yumshoq kuch" maqomiga ega bo'lishiga yo'l ochadigan va uni o'ziga jalb etuvchi markazga aylantiradigan elementlar orasida eng muhimi bu erkinlik va erkinliklarni, kafolatlarni birinchi o'ringa qo'yadigan siyosiy tizimdir. Bu borada Turkiyaning yumshoq kuchining asosiy ustunlaridan biri uning demokratik tajribasidir. O'z tarixidagi ko'tarilish va pasayishlarga qaramay, turk demokratiyasining kuchayishi va uning xalq orasida qonuniylikka ega bo'lishi Turkiyaning o'z taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Jumladan, 2011-yil boshida Tunis va Misrdagi xalq qo'zg'olonlari bilan boshlangan "arab bahori" Turkiyaning Yaqin Sharqdagi demokratik tajribasini ko'rsatdi. Turkiyaning demokratlashtirish harakatlari va iqtisodiy rivojlanishdagi muvaffaqiyatlar arab dunyosida yangi paydo bo'lgan ijtimoiy va siyosiy harakatlar uchun ilhom manbai bo'ldi. Yumshoq kuch harbiy va iqtisodiy qudratdan tashqari, mamlakatning ijtimoiy insoniy kapitalini anglatadi. Qattiq va yumshoq kuch o'rtasida zaruriy assimetrik munosabat yo'q. Nay Kanada, Gollandiya va Skandinaviya mamlakatlarini cheklangan iqtisodiy va harbiy imkoniyatlariga qaramay yumshoq kuchga ega bo'lgan davlatlarga misol qilib ko'rsatadi. Bu davlatlar o'zlarining qadriyatlarini, tashkiliy salohiyatlarini, ta'lim, innovatsiyalar, xalqaro pozitsiyalari va vositachilik sa'y-harakatlari orqali o'zlarining harbiy va iqtisodiy kuchlariga nomutanosib bo'lgan ta'sir doirasiga ega. Turkiyaning yumshoq kuchi shakli va mazmuni bilan boshqa davlatlarnikidan farq qiladi. Turkiyaning Bolqon va Yaqin Sharqdan Markaziy Osiyoning ichki qismlarigacha bo'lgan yumshoq kuch salohiyati meros qilib olgan madaniy va tarixiy tajribadan kelib chiqadi. Turkiya ifodalagan qadriyatlar, shuningdek, uning tarixi va madaniy chuqurligi mintaqaviy dinamikani harakatga keltirdi va yangi ta'sir doiralarini yaratish uchun imkoniyatlar yaratdi. Kattaroq Yevropa-Osiyo quruqliklarida turklar, kurdlar, bosniyaliklar, albanlar, cherkeslar, abxazlar, arablar, ozarbayjonlar, qozoqlar, qirg'izlar, o'zbeklar, turkmanlar va boshqa etnik guruhlar, shuningdek, arman, yunon, yahudiy va ossuriya jamoalari Usmonlilar birgalikda o'rtoqlashtirgan va birga qurgan tajribadir. Bu Usmonli merosi turli guruhlarni birlashtiradi va ularga vaqt va joyda umumiy tajriba bilan bog'lanish imkonini beradi. Bugungi kunda Turkiya bu merosning asosiy nuqtasidir. Bu ba'zilar tomonidan "neottomanizm" deb atalgan yangi imperatorlik sarguzashti emas. Aksincha, bu Turkiyaning yangi geosiyosiy tasavvurlari va global siyosiy tizimdagi yangi imkoniyatlar mintaqa xalqlariga o'z tarixi va geografiyasi bilan murosa qilish imkonini beradigan jarayondir.